

AZ RMDSZ 2003-BAN – ÚTKERESÉS INTEGRÁCIÓS HATÁRPONTOKON

Bakk Miklós – Horváth Andor – Salat Levente

Az alábbi írás szerzői először négy évvel ezelőtt, az RMDSZ VI. Kongresszusát megelőzően léptek közös dolgozattal a nyilvánosság elé. Ha akkor gesztusukat azzal indokolták, hogy a szövetség olyan politikai kihívásokkal néz szembe, amelyek alapos megfontolást és vitát igényelnek, a rövidesen összeülő VII. kongresszus előtt erre az érvre meggyőződésük szerint még indokoltabb hivatkozni.

EGY KOMMUNITÁRIUS PARADIGMA VÉGE

Meglepő, hogy a küszöbönálló VII. RMDSZ-kongresszus előtt jóformán nem is volt nyilvános vita arról, kell-e változtatnia az RMDSZ-nek eddigi programján és alapszabályán, illetve – ezek összefüggésében – stratégiáján. Kitapinthatóan két álláspont körvonalazódott: az egyik szerint – ezt Markó Béla fogalmazta meg – az RMDSZ jelenlegi programján lényegében nem kell változtatni, az csak kisebb kiegészítésekre, kiigazításokra szorul az eddig elért eredmények alapján, a másik szerint viszont – s ez markánsan a Reform Tömörülés retorikájában jelent meg – vissza kell térni a „közösségi önrendelkezés” brassói, 1993-as alapjaihoz.

Igazából egyik álláspont sem megalapozott. Az eddigi program nemcsak részleteiben, hanem alapjaiban is újrafogalmazandó, mivel megváltozott az RMDSZ kül- és belpolitikai környezete, valamint viszonya az erdélyi magyar társadalomhoz. Ugyanakkor az RMDSZ-struktúra és a stratégia újrafogalmazásához már nem elegendőek a „brassói alapok”, mivel azok az RMDSZ egy korábbi korszakra jellemző integrációs és mobilizációs lehe-

tőségeit jelenítik meg. Úgy is mondhatnók: egy olyan „kommunitárius paradigmáról” van szó, amely kimerítette politikát megújító tartalékait.

A brassói „önrendelkezési modell” ugyanis *a*) válasz volt a politikai piac ama kiszélesedésére, amely egyrészt a parlamenti politizálás professzionalizálódásával, másrészt a települési önkormányzatokba 1992-ben beválasztott helyi képviselők nagy számával kihívásként jelent meg az RMDSZ számára, ugyanakkor *b*) egy identitásbiztosító mozgalom mobilizációs igényeire építette az RMDSZ-t. Ideológiailag olyan kommunitárius – „állam az államban” típusú – modell volt, amely *c*) az autonómia stratégiájának igényével lépett fel, anélkül azonban, hogy lehetővé tette volna az alternatívák – a közösségi és a területi dimenzió – szétválasztását, a politikai érdekképviselet tekintetében pedig *d*) elrejtette az RMDSZ-nek a romániai politikai rendszerbe pártként való – mindenképpen szükségszerű – integrálódása következményeit. Végül: hatalmi szerkezetként egy olyan politikai szervezetet hozott létre, amely *e*) a területi szervezetek föderációjaként működött, s intézményesítette a politikai platformok működését, azonban (amint ez 1995-től egyre nyilvánvalóbbá vált) rendelkezett a centralizáció tartalékaival is.

Ahhoz, hogy áttekinthessük, mi következhet az integratív erejét elvesztő, retorikailag is kiürülő brassói paradigma után, mindenképp azt kell áttekintenünk, miben változott meg az utolsó RMDSZ-kongresszus óta eltelt közel négy év alatt Románia s az erdélyi magyarság helyzete. Ugyanis mind a külpolitikai helyzet globális megváltozása (koszovói válság, az 1999. decemberi, Helsinkiben meghozott döntés, a 2001. szeptember 11. utáni geostratégiai helyzet), mind pedig a belpolitikai erőter átalakulása kétségtelenül új kontextusba helyezte az RMDSZ politikáját.

Ezt követő elemzésünk a lehetséges stratégiai alternatívákat veszi számba, elsősorban az RMDSZ belső lehetőségeire és a román politikai rendszer meghatározottságaira összpontosítva.

INTEGRÁCIÓS HATÁRPONTOKON – ÚJ HELYZETBEN

Az RMDSZ kapcsolatrendszerére, mozgásterére, politikai és társadalmi integrációjára négy fontos folyamat, illetve fordulóponthozhat ki: A. Románia meghívása a NATO-ba; B. Magyarország európai uniós tagsága; C. az er-

déli magyarság drámai fogyása és további demográfiai kilátásai; D. az erdélyi civil szféra megerősödése, az erdélyi magyar társadalom új polgári körvonalainak kirajzolódása. E négy fontos körülmény, illetve folyamat külön-külön is megvizsgálandó, hiszen mindegyik fordulatot követel az RMDSZ politikájában.

A) Románia tavaly novemberi meghívása a NATO-ba, azzal, hogy erőteljesen egy nyugati struktúrához kötötte az országot, az RMDSZ mozgásterére is kiható változásokat indított el a belpolitikai életben. Ezek a változások, bár nem napi fordulatokban lemérhetően következnek be, a megnövekedett külpolitikai stabilitás révén újabb lehetőségeket nyitnak meg az RMDSZ előtt. A Románia által nyert biztonságpolitikai többlet ugyanis kedvezőbb belpolitikai környezetet teremt arra, hogy az RMDSZ felvethessen olyan alkotmányjogi kérdéseket, melyek az erdélyi magyarság közösségi státusával függnek össze. Különösen a regionalizmus és a területi autonómia tartozik ezen kérdések közé, amelyeknek a politikai napirendről való törléséhez vagy elutasításához a belpolitikai hisztéria mindig is szítható-fenntartható volt, s ehhez a stabilitáselvű nemzetközi politika is diszkrét támogatást nyújtott. Ezzel egy időben átalakul Magyarország és Románia viszonya: az ellenségesség korábbi, „történelmi” tematizációi helyébe „globalizáltabb” karakterű ellentétek lépnek, amelyek nem a múlttól, hanem a jelenről és a jövőről szólnak.

B) Magyarország közeli uniós tagsága kiegészíti az előbbi hatást. Itt legalább két, az RMDSZ számára alapvetően fontos következményt kell számtásba venni: 1. A Románia és Magyarország közötti EU-határnak minden esélye megvan, hogy (klasszikus) országhatárból regionális-civilizációs határrá alakuljon. Míg a határ klasszikus fogalma olyan sávot jelent, amelyen belül a gazdasági, kulturális tranzakciók és az emberi kontaktusok száma gyorsan csökken, a civilizációs vagy regionális határok esetén azonban a tranzakciók száma a határ felé lassan csökken, majd – a határsávban – növekedni kezd. Mindez egy különös regionális dinamika kibontakozását jelenti a Partiumban, amely nemcsak a gyorsabb és egyértelműen a kelet-magyarországi övezethez kapcsolódó fejlődést jelent, hanem a román–magyar kapcsolatot is átalakítja e térségben, új kulturális tipológiák szerint. 2. Egész Erdélyre kiható hatása is van e közelségnek, hiszen Magyarország a mostaninál is hangsúlyosabban a modernizációs minták szállítójává válik abban a térségben, amelyhez gazdasági kapcsolatai erőtelje-

sebben kötik. Ez esélyt jelent az erdélyi magyarság számára, hiszen a modernizációs átviteli folyamatban fontos közvetítői szerepet tölthet be. E tranzakcionális szerep azonban újra is fogalmazhatja a román–magyar versengés feltételeit.

A biztonsági többlet, valamint a versenyt gerjesztő integrációs perspektíva elindította a román–magyar viszony újraszubjektívizálását. Ez az újraszubjektívizált ellentét a jelen globálisabb rezonanciájú konfliktusait tolja az előtérbe: a státustörvény román–magyar vitája arról is szólt, hogy nemzetkonceptiói alapján Románia és Magyarország miként kapcsolódik Európához, számos újabb, kisebb konfliktus pedig – mint például a „pálinka-vita” – azt vetíti előre, hogy az elkövetkezendőkben a piaci előnyökért folytatott, jelentős mértékben EU-bürokratizált verseny kerül az előtérbe.

C) A 2002-es népszámlálás eredményei, a magyarság számának jelentős fogyatkozása a „megmaradás a szülőföldön” közösségi programját kiemelte abból a távlatból, amelyben eddig kimondatlanul létezett. A népszámlálási eredmények ugyanis világossá tették: habár a politikának nincs közvetlenül kihatása a demográfiai folyamatokra, a kisebbségi társadalom-építési elgondolások és az intézménytervezés szintjén mindenképpen versenyfutásban vagyunk az idővel. Ezzel kapcsolatban az RMDSZ-re közvetlen felelősség hárul abból adódóan, hogy a forráselosztásokért folyó harcban megszerezte a döntő pozíciókat, s ezzel gyengítette a kisebbségi társadalom belső kontrollmechanizmusait. A nemzeti szállásterület – a belső etnikai határok – megőrzésével kapcsolatos stratégiai gondolkodás azonban csak akkor lehet hatékony, ha az erdélyi magyarságra immár nem mint egységes társadalmi képletre, „etnikai tömegtársadalomra” tekint, hanem sokkal inkább mint regionálisan szétfejlődő és erőteljesen rétegződő társadalomra. Ezzel összefüggésben az RMDSZ-nek minden bizonnyal meg kell fontolnia azt, hogy programjában külön fejezetet szentel legalább három – regionálisan és tipológiailag elkülönülő – társadalomrésznek: a Székelyföldnek, a Partiumnak és a szörványinak.

D) Az erdélyi magyar civil szféra fejlődése is integrációs határponton van: egyoldalú RMDSZ-függése, amely a kilencvenes évek elejét jellemezte, megszűnőben van, miközben a saját, globális szerveződési formái még nem alakultak ki. Emancipálódása két, egymással ellentétes irányú folyamat eredményeként jelent meg. A kilencvenes évek elején a mozgalomszerűen működő RMDSZ a hiányzó civil társadalom animátoraként önlegi-

timáló és mobilizáló céllal segítette az első civil szervezetek létrejöttét. Ez volt a „felülről lefelé” szerveződés korszaka, ekkor jöttek létre az első nagy civil szervezetek, amelyek egész Erdélyre kiterjedő, átfogó képviseletet vállaltak, összhangban az RMDSZ akkori programjával. Ezek a szervezetek név szerint is megjelentek az RMDSZ programjában, s integrációjukra a „brassói modell” a Szövetségi Egyeztető Tanácsot teremtette meg. A kilencvenes évek közepétől azonban újabb polgári szerveződéstípus jelent meg: a helyi és regionális érdekeket felvállaló „alulról szerveződők”.

Az RMDSZ által (az Illyés Közalapítvány Romániai Alkuratoriuma és a Communitas Alapítvány révén) ellenőrzött támogatási rendszer ugyanakkor további feszültségek forrása, mivel e rendszerrel a társadalomépítés jelentős mértékben alárendelődött az érdekvédelmi, politikai munkának. Mindez hosszabb távon azt a veszélyt hordozza magában, hogy a politika nem rendelkezik megfelelő társadalmi visszajelző rendszerrel, társadalmi kontrollal. A társadalom ennek folytán – amint erre Bárdi Nándor figyelmeztet egy helyen – az „elitek politikai konstrukciója marad”, és nem az az organikus egység, amely a politikai képviseletből, önkormányzati pozíciókból, civil szerveződésekéből, kulturális-szakértői csoportokból és a közvéleményt formáló nyilvánosságból áll.

Mindezekből következően 1. az RMDSZ-nek szembe kell néznie azzal, hogy a polgári önszerveződési szférát megszálló támogatási politikája tulajdonképpen eltorzítja arról a társadalomról alkotott képét, amelynek képviseletét felvállalta, tehát 2. egy másfajta – a nyugati társadalmakban ismert partnerségi formákhoz közelebb álló – viszonyt kell kialakítania a civil szférával.

TÚL A BRASSÓI MODELLLEN – STRATÉGIAI ALTERNATÍVÁK

A brassói komunitárius paradigma kimerülése azzal a szükségzerű belső centralizációval párhuzamosan ment végbe, amely törvényszerű szervezeti előfeltétele volt annak, hogy az RMDSZ integrálódjon a román pártrendszerbe. Ez a közvetlen politikai cselekvés szintjén két párhuzamos, egymást erősítő folyamattal járt, éspedig: 1. egy diszkurzív átalakulással, melynek eredményeképpen az RMDSZ programjának azon elemeit állította előtérbe, amelyek a román politikai pártok retorikájában körvonalazódó

reformminimumhoz voltak kapcsolhatóak; 2. a koalíciós potenciál 1996-tól kezdődő folyamatos növekedésével. Minden feszültség ellenére – mely abból adódott, hogy a brassói modell legitimitástermelő működése ellentmondásba került a pártrendszerbe való integráció követelményeivel – ennek az integrációnak fontos eredményei voltak. Ezek közül kettőt kell kiemelnünk: egyrészt azt, hogy hozzájárult a magyarsággal szembeni bizalom kialakulásához és megerősödéséhez, másrészt azt, hogy lehetővé tette az RMDSZ-program azon részének gyakorlatba ültetését, amely beillesztendő volt az előbb említett reformminimumba.

Ugyanakkor az integrációnak ára is volt. Azt eredményezte, hogy a kijáró politizálás került az előtérbe, ami a román politikai rendszer klientalista jellegéből adódóan azt is jelentette, hogy az RMDSZ-nek „személyi politikáját” a kormányzó párt klientúraépítő politikájához kellett igazítania (ennek mechanizmusai például az RMDSZ–PSD-együtműködés megyei jegyzőkönyveiből olvashatók ki). További konzekvenciája ennek, hogy a különböző értékminőségű politikai célok a kijáró politizálásban általánossá vált tranzakcionális együtműködés tárgyaivá váltak. Így következett be az, hogy bizonyos partikuláris kisebbségi célok elérését (például egy ingatlan átadását) valamely, a demokrácia minőségét hátrányosan érintő törvény megszavazása ellentételezte.

Még súlyosabb a másik következmény: a koalíciós potenciál növelése a román politikai rendszerben azzal járt, hogy az RMDSZ – minden deklaratív szándéka ellenére – maga is részesévé vált a centralizmus újratermelésének. Tulajdonképpen erre szavazott mind a választási küszöb 5%-ra való felemelésekor, mind pedig a párttörvény antidemokratikus megszigorításaikor, mivel ezek azt a célt szolgálták, hogy szűkebbre vonják a lehetséges partnerek körét. Az RMDSZ ezzel annak esélyét növelte, hogy – kevesebb szereplő között – részese maradjon a fontosabb politikai alkuknak. Csakhogy ezzel a jelenlegi politikai rendszer további centralizációját segítette elő, ami stratégiaileg kétségtelenül hátrányos az erdélyi magyarságra nézve.

A brassói „önrendelkezési modell” kimerüléséből, valamint a román politikai rendszer centralizmusának újratermelődési tendenciájából következően a romániai magyarság ügyét felvállaló politikai stratégiának három, egymást kölcsönösen kizáró változatával kell számolnia: I. az önrendelkezési modell újragondolása és következetesebb, rigorózusabb gyakorlatba

ültetése; II. a román politikai rendszerbe való integrálódás konzekvenciáinak a nyílt, programszerű felvállalása; III. a román politikai rendszer megváltoztathatatlan adottságként való kezelésének az elutasítása és az ebből való „kitörés” lehetséges alternatíváinak a végiggondolása.

Az RMDSZ jelenlegi politikai gyakorlatára e három alternatíva bizonyos elemeinek folyamatos összekeverése a jellemző, ami már csak azért is tarthatatlan, mert e konzekvenciáikat tekintve nagyon különböző irányokba vezető közösségi célmegjelölések más és más stratégiákat követelnek meg egy önmagát és az elszámoltathatóság követelményét komolyan vevő közképvisellettől.

I. Közjogiság helyett morális instanciák

A brassói kongresszus óta eltelt közel tíz esztendő azt bizonyítja, hogy az önrendelkezési modell alkalmazásának szorgalmazói nemcsak a román politikai rendszer megszorító körülményeire, de a romániai magyar kisebbségi társadalom teljesítőképességére sem voltak tekintettel. A soron következőkben azt próbáljuk meg számba venni, hogy a felhalmozott tapasztalatok alapján mi mindenre lenne szükség ahhoz, hogy egy megfelelően árnyalt és a társadalmi ellenőrzés funkcióit kellőképpen kiegyensúlyozó kisebbségi intézményszerkezet el tudja látni mindazokat a funkciókat, amelyeket a közösségi önrendelkezés brassói elgondolása lett volna hivatott betölteni a romániai magyarság életében.

A brassói modell rehabilitálásának esélyeit latolgató gondolatkísérletnek a helyzet logikája szerint abból a – kritika tárgyává itt és most nem tehető – előfeltevésekből kell kiindulnia, hogy az önrendelkezés intézményes megjelenítése és annak eredményes működtetése kizárólag a közösség akaratán múlik, és ilyenként független mind a román politikai rendszer adottságaitól, mind a nemzetközi erőter releváns aktorainak a viszonyulásától. Ez a hipotézis a politikatudomány nyelvén nem kevesebbet jelent, mint hogy a romániai magyarság öntörvényű politikai közösségként gondolja el magát – legalábbis a politikai elit rivalizáló diskurzusainak egyike szerint.

Fogadjuk el kiindulásképpen ezt az előfeltevést, és vizsgáljuk meg, mi következik belőle. A politikai közösség fogalmának megannyi értelmezése fordul elő a modern politológiai szakirodalomban, ám azok többsége a szu-

verenitásemelével van szoros összefüggésben: politikai közösségekként mindenekelőtt a nemzetközi államközösség által elismert államalakulatokat szokták emlegetni. Újabban az önrendelkezési elv és a szuverenitássem közötti azon feszültségek elméleti értelmezésére és gyakorlati meghaladására irányuló kísérletekben, amelyekre főként a demokratizálódás útjára lépett többnemzetiségű államok viszonylatában figyelt fel a nemzetközi közvélemény, megjelentek olyan vélemények is, amelyek szerint az etnikulturálisan megosztott társadalmakban számolni kell a rivalizáló politikai közösségek adottságával. Hasonló kontextusban a politikai közösség fogalma azt feltételezi, hogy az illető státusra aspiráló közösség: 1. rendelkezik a központosított döntéshozatal és végrehajtás olyan intézményeivel, amelyek szavatolni képesek a közösségi célmeghatározás és az erőforrás-elosztás hatékony működését; 2. illetőségének határain belül rendelkezik a politikai autoritás és a legitím erőszak monopóliumával; 3. a politikai identitásnak és lojalitásnak az időszakosan megújuló támogatottságra alapozott letéteményese.

A három funkciót instrumentális, koercitív és identitásmegjelenítő funkciókként szokták emlegetni, és amennyiben az illető státusra aspiráló közösség valóban jól működő, teljes értékű politikai közösség, ezek egymást kölcsönösen fenntartják, teljesítőképességük feltételeit folyamatosan újratermelik.

Ha a belső önrendelkezés brassói modelljét ennek a kritériumrendszernek a nézőpontjából próbáljuk értelmezni, a következőket állapíthatjuk meg.

1. Az instrumentális funkció tekintetében a brassói modell elvileg kellőképpen kiegyensúlyozott, tartalmazván azokat a döntéshozói és végrehajtói testületeket, amelyek a célmeghatározás és a forráselosztás tekintetében voltak illetékesek. Funkciózavarokat az elmúlt évek során többnyire az okozott, hogy a döntéshozói testületek szerepe fokozatosan leértékelődött, diffúzzá vált, és azoknak egyre több hatáskörét sajátították ki a végrehajtó testületek (az Ügyvezető Elnökség és az Operatív Tanács).

2. A koercitív funkció tekintetében már egyértelműbben tetten érhetők a modell hiányosságai: sem a Szövetségi Szabályzatfelügyelő Bizottság, sem a Szövetségi Etikai és Fegyelmi Bizottság nem tudta egyrészt biztosítani a szövetségi csúcsvezetés csoportérdekeitől független döntések meghozatalát, másrészt mindkét testület alkalmatlannak bizonyult az általuk

meghozott döntések hatékony és maradéktalan érvényesítésére. Joggal merül fel a kétség: a brassói modell szerint megszervezett szövetség rendelkezett-e vagy sem tulajdon illetőségi körén belül a politikai autoritás és legitím erőszak monopóliumával.

3. Formai szempontok szerint az identitásmegjelenítő funkció elvárásainak elvileg eleget tett a brassói modell szellemében eljáró RMDSZ, hiszen választási teljesítménye az eddigiekben konstansnak bizonyult. Egyre több olyan elemző akad azonban, aki arra hívja fel a figyelmet, hogy – alternatíva és ebből fakadóan a megmérettetés híján – az etnikai szavazás nem tekinthető sem a lojalitás megbízható fokmérőjének, sem a célmeghatározások támogatottságát hitelesen tükröző visszajelző rendszernek.

A teljes értékű politikai közösség egyes funkcióinak a hiánya, illetve mások fokozatos leépülése azt eredményezte, hogy a szövetség egyre több vonatkozásban politikai pártként kezdett működni, amelynek legitimitása kizárólag a román politikai rendszer viszonylatában tekinthető kellőképpen megalapozottnak.

A fentiek alapján a brassói modell rehabilitálásához két lényeges korrekcióra lenne szükség: egyrészt a legitimitás kisajátításának a megakadályozását lehetővé tevő mechanizmusokra, másrészt a koercitív funkció hatékony ellátásának lehetővé tételére.

Vegyük sorra. A legitimitás kisajátításának a megakadályozásához mindenekelőtt az lenne elengedhetetlen, hogy a testületek hatásköreit leíró szabályzatokat ne módosíthassa a szövetségi csúcsvezetés kénye és kedve szerint. Szükség lenne tehát a Romániai Magyarság Alkotmányára. Ehhez pedig egy Alkotmányozó Nemzeti Tanács összehívásán keresztül vezetne az út, amely rendelkezne saját megválasztásának körülményeiről, a későbbiekben pedig ellátná a végrehajtó testületeket kinevező és elszámoltató Romániai Magyar Kisebbségi Parlament feladatait. A koercitív funkció hatékony ellátása pedig nem kevesebbet feltételezne, mint hogy a közösség belső vitás ügyeinek a vonatkozásában mindenkor elégségesnek bizonyuló morális instanciákkal helyettesítsük a közjogi autoritásokat.

Költőinek is tűnhet, mégsem kerülhetjük meg a kérdést: az elmúlt tizenkét esztendő történései alapján bízhatunk-e abban, hogy a romániai magyar kisebbségi társadalom rendelkezik a fentiekhez szükséges – mindenekelőtt humán erőforrásbeli és nem utolsósorban morális – tartalékokkal? E tekintetben válaszra vár elsősorban az a kérdés, hogy mennyire tekinthető a ro-

mániai magyarság érületileg homogén közösségnek abban a bibói értelemben, hogy egységes „a valóság érzékelésén alapuló helyes feladatmegválasztásban és -vállalásban”, illetve hogy van benne igény és hajlandóság „a közös vállalkozásokban való részességre”.

Ehelyett a „közösségi formák szétesésének” élménye a jellemző ama mindennapos tapasztalat szerint, hogy a közösség tagjai egyéni érdekeiknek megfelelően integrálódnak a különböző lokális, szomszédsági, szakmai és megannyi más természetű, etnikailag közel sem szegregált hálózatokba és szerkezetekbe.

A helyzet súlyosságát fokozza, hogy egyedül az RMDSZ csúcsvezetése van abban a helyzetben, hogy kezdeményezhetné egy Alkotmányozó Nemzeti Tanács összehívását. Több szempont szerint is eljárhatna ennek érdekében: a korporatív elvet alkalmazva, a kisebbségi társadalom funkcionális alrendszeréből – a választott képviselői testületek, önkormányzati pozíciók, civil társadalom, kisebbségi nyilvánosság, kulturális intézmények, oktatási és tudástermelő intézmények, egyházak – kiindulva vagy a teljesítményelv alapján, olyan személyiségeket kérvén fel ennek a történelminek bízvást mondható szerepnek a betöltésére, akik az elmúlt évtized során maradandó érdemeket halmoztak fel a közösségszervezés terén. Hogy nem teszi, illetve amennyiben nem teszi, az annak bizonyítékaként is felfogható, hogy érdekeivel nem egyezik.

II. Az esetiség permanenciája

A román politikai rendszerbe való de facto integrálódást a „pártszerű” működés közelmúltja jellemző gyakorlatával lényegében már felvállalta az RMDSZ: bizonyos szempontból látványos eredmények elérését lehetővé tevő módon integrálódott a román pártrendszerbe. Ez a közvetlen politikai cselekvés szintjén kettős folyamat eredménye: egyrészt egy – mindenekelőtt gyakorlati politikai és csak másodlagosan diskurzív – átalakulásé, amely során az RMDSZ programjának azon elemeit állította előtérbe, amelyek a román politikai pártok retorikájában körvonalazódó reformminimumhoz voltak kapcsolhatóak, másrészt a koalíciós potenciál 1996-tól kezdődő folyamatos növekedéséé.

A román politikához való retorikai közelítés következményeképpen az RMDSZ szavazóinak jelentős része úgy érzi, a szervezet immár nincs jelen a magyarságot eligazító üzenetekkel a közéletben, s ez kétségtelenül frusztráló hatású. A koalíciós potenciál növekedésében viszont az a lényegi kérdés, hogy milyen tárgyú és jellegű politikai tranzakciók mennek végbe az RMDSZ és szövetségesei között, s hogy a tranzakciósorokból kiolvasható stratégia milyen összefüggésben van az RMDSZ által meghirdetett stratégiai célokkal.

Az RMDSZ 2000-re kialakult koalíciós potenciálja az elmúlt két év során több elemzőben is a konzociatív demokrácia romániai kialakulásának a lehetőségét vetette fel. Eszerint a romániai magyarság helyzetének alakításához stabilitást és pozitív eredményeket hozó modell lenne egy olyan kormányzási konszenzus, amely az RMDSZ-nek mindenkorai kormányzati pozíciókat és néhány, a kisebbségi kultúra megőrzését és reprodukcióját tekintő kérdésben (esetleg kölcsönös) vétőjogot jelentene, s ehhez néhány politikai-intézményi garanciát (az arányosság néhány területen való biztosítását rendelné).

A konzociatív modell elitkartell általi kormányzást jelent a mélyen megosztott, politikai szubkulturákba tagolódott társadalmakban. Célja, hogy stabil demokráciát teremtsen a szegmentált politikai kultúra körülményei között. Elemei: 1. a társadalom legtöbb szegmensét felölelő nagykoalíció, 2. az arányosság elvének érvényesülése a választási rendszerben, a közalkalmazottak toborzásában és a közpénzek elosztásában, 3. szektorális vagy szegmentális autonómiaformák és 4. a kölcsönös vagy kisebbségi vétőjog.

A kortárs politikatudományban vita folyik arról, hogy a konzociáció Lijphart által kidolgozott modelljének csupán normatív vagy empirikus relevanciaértéke is van-e. Ennek a messzire vezető és fölöttébb izgalmas elméleti vitának – amelynek részleteire itt nem térhetünk ki – két fontos konzekvenciája van a romániai magyarság szempontjából. Az egyik Lijphartnak abból a mindmáig töretlenül vállalt meggyőződéséből adódik, hogy a konzociációs modellnek igenis van közpolitikai relevanciája, amit konkrétan úgy lehetne megfogalmazni, hogy a kulturálisan megosztott társadalmak politikai vezetőit bátorítani kell a konzociációs modell szellemét érvényesítő politikai innovációra.

A romániai magyarság nézőpontjából tehát nem az a fő kérdés, hogy Romániában adottak-e a modell alkalmazásához (elméletileg szükséges-

nek vélt) feltételek, hanem hogy van-e azok elősegítésére, létrehozására irányuló politikai akarat. A másik megfontolandó konzekvencia azzal függ össze, hogy a konzociációs modell ellenzői azoknak az engedményeknek a következményeire hívják fel a figyelmet, amelyek a többségi demokrácia hagyományos, westminsteri modelljétől való eltávolodást eredményezik, és hogy ebben többé-kevésbé nyílt kisebbségellenesség jut kifejeződésre.

A fentiek alapján a kisebbségi társadalomépítő stratégiák távlatainak tekintetében a következő kérdések merülnek fel: 1. Az RMDSZ megnövekedett koalíciós potenciálja s a kormányzásban való – egyre folyamatosabbnak és fenntarthatónak tűnő – részvétele elvezethet-e egy romániai konzociatív rendszer kialakulásához; 2. hogyan viszonyul e rendszer az erdélyi magyarság megmaradáscéljaihoz.

Ahhoz, hogy az RMDSZ ténylegesen is képviselje az erdélyi magyarságot mint a romániai társadalom egyik, intézményesen is definiált „oszlopát”, néhány feltételnek kell teljesülnie. Az említett intézményi (kormányzástechnikai) feltételek – arányosság a közalkalmazotti pozíciók és közpénzek elosztásában, vétójog – teljesüléséről máris megállapítható, hogy ezek jelenleg nem az együttműködés szabályai, hanem maguk is eseti alkuk tárgyai és eredményei. Vagyis: az RMDSZ koalíciós potenciálja gyakorlatilag azt a lehetőséget jelenti, hogy az RMDSZ időnként, konkrét és eseti formában érvényesítheti azokat az elveket, amelyek a működő konzociatív államszerkezetekben magát a rendszert konstituáló elvek.

Mindez egyrészt a román hatalmi szféra sajátos – törvényi-strukturális és kulturális – szerkezetéből adódik. A konzociativitás intézményesülését gátló strukturális feltételek elsősorban annak következményei, hogy az Iliescu-rezsim a hatalmi ágak közötti átjárás néhány feltételét – a jogállamiság elveivel ellentétben – az alkotmány kétértelműségeiben rögzítette. Ez a kérdés csak a jelenleg zajló alkotmányreform idején kezdett igazából tudatosulni, nem kis mértékben uniós nyomásra is. Az alkotmány kétértelműségei reprodukálódnak továbbá a közigazgatás teljes szervezetében is, gátolva a helyi közigazgatásban a köztisztviselői kar függetlenségét, megteremtve annak lehetőségét, hogy a helyi szakigazgatást is behálózzák a politikai klientúrák. A klientúraépítés azonban nemcsak kulturális-társadalm szerkezeti hagyomány, hanem a középosztályosodásban való lemaradás konkrét jele is: hiányzó középosztályi háttérét a politikai elit a jelek szerint klientúrák gyors építésével próbálja pótolni.

A konzociatív berendezkedés esélyeinek az aláaknázásában azonban az RMDSZ felelősségrésze is jelentős: a szövetség koalíciós potenciálja ugyanis a középosztályosodásban lemaradt román társadalom által fenntartott, fejlődését tekintve megkésett „politikai szerkezet” való igazodást fejezi ki, s ez pervertálja a konzociatív modell felé vezető utat. Annak következtében, hogy a hatalmi ágak maradéktalan és effektív szétválasztására mind ez idáig nem került sor Romániában, az RMDSZ nem szorítkozhat arra, hogy céljait kizárólag a törvényhozás és a politikai döntések szintjén próbálja elérni: a törvények végrehajtása, a konkrét eredmények felmutatása érdekében rá kell épülnie a román kormánypártok klientúraépítő folyamataira is. Ezzel viszont maga is egy olyan „elitszerkezet” reprodukcióját támogatja a szövetségen belül, amely a romániai magyar politikai elitet hasonlónak teszi a román pártokon belüli „elitszerkezetekhez”.

Azzal a huzamosan fenntartott, az esetiség permanenciájára alapozott kétértelműséggel tehát, amellyel az RMDSZ a politikai diskurzus szintjén folyamatosan újratermeli egyfelől a belső önrendelkezés kollektív illúzióját, másfelől szervesen integrálódik a román politikai rendszerbe, kétszerezsen is vét a konzociativitás logikája ellen: 1. nem vállalja fel nyíltan, következetesen azt, amit e modell nyújthatna a romániai magyarságnak, és 2. elmulasztja kihasználni azokat a politikai alkulehetőségeket, amelyek során a végső konzekvenciákig elmenően számon kérhetné a román politikai vezetőktől mindazt, amit ennek a – Románia számára szemmel láthatóan előnyös – modellnek következetes alkalmazása feltételezne.

A konzociatív modell romániai alkalmazása az erdélyi magyarság szempontjából nem csupán konjunkturális fontos. A magyarság képviselőinek látványosabb és effektívebb integrálódása a román politikai rendszerbe középtávon hangsúlyosan bizalomerősítő hatást fejthet ki, ami hosszú távon lehetővé teheti a román államszerkezet és politikai rendszer olyan mérvű – lényege szerint eurokonform – megreformálását, amely a belső önrendelkezés egyelőre naív elgondolásának közjogi intézményesítését is eredményezheti akár, és ami elől a román politikai elit egyelőre éppen a „magyar veszélyre” hivatkozva zárkózik el visszatérően.

III. A regionális út

Az eddigiek nyomán meg kell vizsgálnunk azt is, hogy lehetséges-e az erdélyi magyarság közösségként való integrációja a román állam közjogi szerkezetének átalakítása nélkül. Ezen belül tisztázandó az, hogy 1. milyen közjogi – területi felosztást, módosított közigazgatási rendszert és kormányzati hatalomgyakorlást érintő – szerkezetváltás lehet az, amellyel a magyarság közösségként is „hazát lelhet” Romániában, és 2. milyen politikai-stratégiai eszközökkel érhető ez el.

A „közjogi integrációról” mindeddig két elgondolás született. Az egyik a kilencvenes évek első felében megfogalmazott (elsősorban Csapó József nevéhez kötődő) hármasonómia-koncepció, a másik az „Erdély devolúciójára” irányuló (a Provincia-csoport által megfogalmazott) stratégiai elképzelés. Az előbbit elsősorban az RMDSZ-en belüli ellenzék vállalta fel, a másik az RMDSZ-en kívül fogalmazódott meg, azonban mindkettő jelen van az RMDSZ programjában: a három autonómiaforma rövid tézismondatok formájában, az „erdélyi devolúció” lehetősége pedig azon fejezetbe burkoltan, amely az erdélyi regionális érdekekkel foglalkozik.

A hármasonómia-koncepció közvetlenül a „brassói modellre” alapoz. E modell mögött az a stratégiai gondolat rejtőzött, hogy a belső önrendelkezés egzisztenciáinak megfelelően kialakított RMDSZ-struktúra a közösségi autonómia irányába tereli a belső intézményfejlődést. E markáns ideológiai elképzelésre alapozó törekvés sikertelenségének ma már kellő távlatból megfogalmazható konklúziói vannak. A legfontosabbak a következők: 1. Az intézményépítési stratégiára épülő autonómiagondolat kidolgozását jelentős mértékben akadályozta az, hogy gyorsan alárendelődött annak a belső törésvonalnak, amely az identitáspolitikát szembeállította a pártpolitikai betagolódás koncepcióival. Ennek folytán az autonómia-tervezetek kidolgozása is teljesen alárendelődött az RMDSZ belpolitikai prioritásainak. 2. A belső önrendelkezésre való folyamatos – legitimáló – hivatkozás viszont nem tette lehetővé, hogy az autonómia kérdésében a közösségi és a területi dimenzió világosan szétválasztható legyen. Nem került sor annak alapos végiggondolására sem, hogy a két legfontosabb autonómiaforma – a területi és a személyi elvű – közül melyik „testreszabottabb” az erdélyi magyarság számára, tekintettel a területi-demográfiai adottságokra és belső regionális tagolódására. 3. Végül nem került sor annak vé-

giggondolására, hogy az autonómia milyen új együttélési formákat eredményez románok és magyarok, többség és kisebbség között, amelyeknek számbavétele nélkül nem is gondolható el, hogy milyen eszközökkel élhet az autonómia szolgálatába állított politika.

Mindezek alapján világosan látható, miért vált képviselhetlenné a hármas autonómia koncepciója: *a)* nem volt mögötte egységes, az RMDSZ teljes politikai elitjét elkötelező politikai akarat; *b)* a koncepció kidolgozatlansága, a román közigazgatási intézményrendszerhez való illeszkedésének tisztázatlansága csak növelte a vele szembeni bizalmatlanságot, aminek következtében *c)* nem sikerülhetett olyan belpolitikai szövetséget kialakítani a tervezet körül, amely a javaslatot a román államszerkezet általános reformja részeként fogalmazta volna újra. Az autonómiakoncepció ezek után olyan stratégia nélküli ideállá minősült vissza, amelynek képviselői egyre inkább Bibó „túlfeszült lényeglátói” közé sorolódtak.

A kudarc sommásan a román nemzetállami törekvés szilárdságával is magyarázható. Azonban ha e szilárdságot nem csupán a román politikai elit közös nevezőjeként létező nemzetállami beállítódásnak, mentalitásnak tekintjük, hanem a román pártrendszer által folyamatosan újratermelt érdekközpontjának is, akkor a magyarság közösségi integrációja számára oly fontos „közjogi probléma” a román pártrendszer átalakításával bevezetett – előbb politikai, majd államszerkezeti – reform kérdéseként is megfogalmazható.

Az „Erdély devolúciójaként” megfogalmazott regionális stratégia a hármasautonómia-koncepciónál jóval radikálisabb államszerkezeti reformra irányul, viszont az ellene felhozható ellenérvek nem hasonlíthatók a korábbi autonómiakoncepcióval kapcsolatban megfogalmazott kritikákhoz, ugyanis a devolúciós cél mellé kétségtelenül rendelhető stratégia is, amennyiben stratégián azt értjük, hogy a politikai lépéseket a közvetlen racionalitásukon és célszerűségeken túli indoklással is le tudjuk vezetni egymásból. Az erdélyi regionális stratégia ebben az értelemben egy területi érdekközösséggel – az erdélyi lakosok történeti és gazdasági érvekkel alátámasztható, de kétségtelenül konstruált érdekközösségével – kívánja helyettesíteni a jelenlegi román pártrendszer által fenntartott nézet- és érdekközösségeket. A történeti vízió alapuló elképzelés szerint Erdély eltérő gazdasági-civilizációs karaktere – melyet igazából az Európai Unió határa mentén az elkövetkező években kibontakozó regionális-modernizáci-

ós dinamika „hoz helyzetbe” – elégséges alap egy olyan „transznetnikus” politikai szolidaritás kialakításához, amelynek alapján új politikai pártok vagy szövetségek hozhatók létre. Olyan politikai formációk, amelyek a jelenlegi pártrendszer (majd a politikai rendszer) átalakításával érnék el azt, hogy legitimmé válják az államszerkezet reformjára vonatkozó regionális tervük: az erdélyi régió kialakítása.

Az RMDSZ erre irányuló stratégiájának tehát első lépéseiben nem annyira egy „közjogi tervet” – a regionális autonómia tervét – kell képviselnie, hanem az új politikai érdekközösség kialakítását segítő feltételekre kell irányulnia. Ez azonban épp ellentétes a jelenlegi, a centralizmust folyamatosan újratermelő pártrendszer fenntartásával, amelyhez az RMDSZ is hozzájárul a tranzakcionális jellegű kompromisszumaival és a koalíciós potenciál növelésére irányuló egyezségeivel. Ebben az összefüggésben az RMDSZ jelenlegi politikai racionalizmusa arra a bibói „hamis realizmusra” emlékeztet, amelynek taktikailag minden lépése igazolható, csak éppen e lépések láncolata vezet a csődhez.

A nem klientalista elitszerkezetek által fenntartott politikai érdekközösség létrehozása nem alapozható a parlamenti és a kijáró politizálás eddigi eszközeire. Ezért a pártrendszer átalakítását célul tűző RMDSZ-nek határozottan regionális párttá kell válnia, amely politikai tőkét elsősorban az önkormányzati szférában, a regionális fejlesztésekben és a határ menti együttműködésekben kamatoztatja. Parlamenti politizálásában elsősorban a politikai piac minél nagyobb nyitottságát kell szem előtt tartania, s ez olyan döntéseket jelent, amelyek épp ellentétesek az általa eddig konjunkturális megfontolásokból támogatott lépésekkel (például a választási küszöb megemelése, a párttörvény szigorítása). Ugyanakkor fel kell készülnie arra, hogy e lépések ellentétesek elitjének eddigi közvetlen érdekeivel is. Ilyen lépés lenne például az önkormányzati választási törvény közelítése a nyugat-európaihoz, ami lehetővé tenné a civil szervezetek részvételét a helyhatósági választásokon – jöllehet ez Székelyföldön például fontos politikai pozíciók elvesztéséhez vezetne.

Kétségtelen, a jelenlegi érdek- és elitszövetségek nézőpontjából teljesen kontraproduktívnak tűnik egy ilyen stratégia felvállalása. A követelmény megfogalmazása pedig – idealizmusnak. Azonban amiképp a politikában – mint Bence György írta – a szerénység nem mindig a realizmus jele, úgy az idealizmus sem mindig jelent szerénytelenül megfogalmazott, elérhetetlen célokat.

ÖSSZEFOGLALÁS HELYETT

1. Az RMDSZ politikája kétségtelenül fordulóponthoz jutott, mivel integrációs határpontra került maga Románia is. A Magyarország és Románia közötti, az integrációs perspektívában látszólag feloldott, de valójában csak újratematizált ellentét, Románia NATO-tagsága és a román pártrendszer fejlődésének felemássága új belpolitikai erőter kialakulását jelzi előre.

2. A következő években az RMDSZ előtt álló legnagyobb kihívás ahogyan az, hogy ne csak alkalmazkodjék a politikai erőter feltételeihez, hanem saját céljainak megfelelően alakítsa is azokat. Ehhez azonban a kiüresedett szövegek helyett új elvekre és hozzájuk rendelt feladatokra kell alapoznia.

3. Középviseleti feladatot teljesítő politikai intézményként az RMDSZ-nek elsősorban nem személyek, hanem stratégiák és szervezési formák között kell választania, ha meg kívánja felelni a romániai magyarság elvárásainak.

4. Az RMDSZ-nek nem az van kárára, ha vezető elitjének különböző csoportjai másként gondolkodnak, hanem az, ha politikai programja megtervezésében és kivitelezésében nem tisztázták a célok és az eszközök, ha nincs koherensen kidolgozott és következetesen vállalt stratégiája. Demokratikusan működtetett szervezetben emberek nem, csakis (rossz) politikai opciók zárják ki egymást.

5. A politikai rendszer megváltoztatására irányuló RMDSZ-stratégiának mindenképp a kilencvenes évek közepén feladott, az erdélyi magyarság közjogi státusának kialakítására irányuló törekvéseket kell megújítania. A fentiekben számba vett stratégiai opciók, bár logikailag kölcsönösen kizárják egymást, eltérő időrendben ugyan, de egyaránt szolgálhatják a közjogi berendezkedés reformját. Mind a korábbi autonómiatervek, mind az erdélyi regionalizmusra vonatkozó tervezetek kiindulópontként jöhetnek szóba – a stratégiai képzelőerőnek arra kell összpontosítania, hogy a cél eléréséhez szükséges körülmények és erők kialakulását segítse. A stratégiai irányok újragondolása során evidenciaként kell számolni azzal, hogy az erdélyi magyarság közösségként való integrációja nem valósítható meg a román állam közjogi szerkezetének átalakítása nélkül. Középtávon a konszociatív berendezkedés elvszerűbb felvállalása lehet az, amely közelebb visz e célhoz.

6. Dolgozatunk az RMDSZ helyét és eljövendő opcióit kizárólag a román politikai élet viszonyai között próbálta meg értelmezni. A stratégiák átfogó vizsgálatának magától értetődően ki kell terjednie arra is, hogy miként intézményesül a romániai magyarság és a magyar állam viszonya. E tekintetben tisztázásra vár mindenekelőtt, hogy „lehet-e a kisebbségi társadalmat egyes személyein keresztül jogilag csoportként megragadni és intézményesíteni” (Bárdi Nándor). Alapvető kérdés továbbá, hogy milyen esélyei vannak az erdélyi magyarságnak arra, hogy a kulturális értelemben egységes magyar nemzetben belül önálló regionális centrumként fogalmazzon magáról.

2003. január

[Megjelent: *Krónika*, 2003. január 25.]